

VELITELSKÝ SBOR ČS. ARMÁDY NA SLOVENSKU JAKO OBJEKT ZÁJMU VOJENSKÉHO OBRANNÉHO SPRAVODAJSTVÍ V LETECH 1945 – 1948

FRANTIŠEK HANZLÍK

HANZLÍK, F.: Czechoslovak Army corps of commanders in Slovakia as a target of interest of the Military Counterintelligence in 1945 – 1948. *Vojenská história*, 3, 4, 1999, pp 55 – 71, Bratislava.

The study deals with the problems that had not been presented so far in the specialised literature. The activities and tasks of secret services, the part of which also was the Military Intelligence (OBZ), were for a long time veiled with secrecy in the period of power struggle in the Czechoslovak Republic after WW2. The author focused his attention to description and analysis of anti-democratic practices, methods and forms, that the OBZ used in relation to the Slovak portion of the Czechoslovak Army corps of commanders.

Military History. Czechoslovakia. Military Counterintelligence. 1945 – 1948.

Výsledkem únorových událostí roku 1948 v Československu bylo převzetí moci komunistickou stranou. V dosavadní historiografii se setkáváme s řadou monografií, jež z různých pohledů hodnotí mezinárodní i vnitropolitické souvislosti vývoje, který těmto událostem předcházel. Většina autorů, zabývajících se obdobím let 1945 – 1948 považuje tehdy existující politický systém za demokratický. Stejně jsou hodnoceny i květnové parlamentní volby z roku 1946.¹

Studium dříve přísně utajovaných archivních fondů po roce 1989 však přináší nové poznatky, které s největší pravděpodobností povedou k doplnění a upřesnění uvedených názorů. Do této kategorie historických pramenů můžeme zařadit i materiály tajných služeb. Analýza vývoje historických událostí, které předcházely Únoru 1948 ukazuje, že důležitou úlohu na cestě komunistické strany k moci sehrálo ministerstvo vnitra a tajné služby.

Organizační struktura, obsah činnosti, metody práce i další informace, týkající se působení tajných služeb, jsou ve všech i těch nejdemokratičtějších státech přísně utajovány. Právě proto je obvykle jejich působení opředeno rouškou tajemství. Je jim připisována moc a možnosti, kterými ve většině případů nedisponují. Tato skutečnost v sobě skrývá i úskalí, které spočívá především v nebezpečí přecenění nebo naopak podcenění úlohy tajných služeb v zápase o uchopení moci. Obecně lze říci, že toto konstatování platí i pro působení tajných služeb v Československu jak v letech 1945 – 1948 tak po únoru 1948.

Význam tajných služeb většinou vzrůstá v období ohrožení státu vnějším nepřítelem popřípadě při řešení otázky uchopení politické moci uvnitř státu. V letech 1945 – 1948 působily v osvobozené republice čtyři tajné služby, které v zápase o politickou moc sehrály rozporuplnou úlohu. K nim patřilo především vojenské obranné zpravodajství (OBZ), vojenská zpravodajská služba (2. oddělení HŠ MNO), zemské odbory bezpečnosti II (ZOB II) a Státní bezpečnost (Stb).

Tajné služby samy nerozhodovaly o politickém vývoji v republice. Politická strana, jež získala rozhodující vliv v těchto složkách (v tomto případě KSČ) však měla oproti svým politickým protivníkům značnou výhodu. A to především v tom, že disponovala informacemi pro ostatní účastníky zápasu o politickou moc nedostupnými. Ne vyjimečné schopnosti vedoucích činitelů KSČ, ale informace, které měli průběžně k dispozici, jim umožňovaly učinit politická rozhodnutí na základě reálného posouzení vzniklé situace a minimalizovat tak případná rizika. Historici, kteří se zabývají čs. dějinami v období let 1945 – 1948 se většinou shodují v názoru,

¹Takovéto hodnocení období let 1945 – 1948 a voleb v roce 1946 najdeme například v publikacích DRTINA, P.: Československo můj osud, svazek II. Melantrich 1991, KAPLAN, K.: Některá revoluce. Mladá fronta, Praha 1993, MENCL, V. a kol.: Křižovatky 20. století. Praha 1990, RIPKA, H.: Únorová tragédie. Atlantis, Brno 1995.

že klíčem k uchopení moci komunistickou stranou se stalo ovládnutí ministerstva vnitra a ostatních bezpečnostních složek. Výzkum, který umožnilo zpřístupnění archivů po roce 1989 tento názor potvrdil.² Zároveň ukázal, že rozhodující úlohu při ovládnutí ministerstva vnitra komunistickou stranou sehrálo vojenské obranné zpravodajství pod vedením Bedřicha Reicina.

Vojenské obranné zpravodajství vzniklo v lednu 1945 a působilo v rámci obnovující se čs. branné moci na celém území státu. V prvních měsících po jeho vzniku až do konce války se s jeho působením setkali v první řadě vojáci většinou slovenské národnosti všech hodností, kteří na základě mobilizační vyhlášky nastupovali na osvobozeném území k jednotkám 1.čs. armádního sboru. Setkání mnohých vojáků, ale i civilních občanů s příslušníky vojenského obranného zpravodajství, znamenalo pro ně i jejich rodiny v řadě případů osobní i rodinné tragédie. Tisíce osob bylo na základě rozhodnutí OBZ předáno do sovětských zajateckých táborů v Polsku a odtud deportováno do táborů v SSSR. Ani dodnes se osudy části z nich nepodařilo objasnit.

Organizační strukturu, obsah činnosti a metody práce OBZ od samého počátku ovlivnily důvody a souvislosti vzniku této tajné služby. U 1. čs. armádním sboru v SSSR i v čs. vojenských jednotkách na Západě existovala zpravodajská služba. Na jednotlivých stupních velení nesly zpravodajské složky tradiční označení jako 2. oddělení štábů. V čele londýnské centrály čs. zpravodajské služby stál na přelomu let 1944 a 1945 gen. František Moravec. Organizační struktura zpravodajské služby sestávala ze složky ofenzivní – rozvědky i ze složky defenzivní – obranného zpravodajství. Pro vznik nové samostatné zpravodajské služby tedy logicky nebyl žádný důvod. V této souvislosti se nabízí otázka – kdo a proč měl zájem na vzniku OBZ? Proč vzniklo OBZ právě v lednu roku 1945?

Odpověď na tyto otázky je dnes nepochybná. Na vzniku OBZ jako samostatné složky mělo eminentní zájem sovětské velení. Mělo tvořit především protiváhu zpravodajské služby (2. oddělení hlavního štábu londýnského MNO) pod vedením gen. Františka Moravce. Jedním ze závažných důvodů, proč mělo sovětské velení eminentní zájem na vytvoření OBZ u čs. vojenských jednotek v SSSR, byla jeho nedůvěra vůči londýnskému MNO i čs. zpravodajské službě.³ Sovětské velení vytvořilo v průběhu války dokonce speciální zpravodajskou skupinu, vyčleněnou pro práci proti této složce.

Ani doba vzniku OBZ nebyla náhodná. Rozhodnutí o vzniku tajné služby jakéhokoliv typu náleží v každém státě vládě a parlamentu. O vytvoření OBZ bez souhlasu MNO, vlády a prezidenta republiky rozhodl gen. L. Svoboda na žádost sovětské strany v době, kdy uvedené instituce zcela ztratily vliv na vývoj situace kolem 1. čs. armádního sboru v SSSR. V té době již vláda a MNO pouze registrovaly a popřípadě dodatečně schvalovaly rozhodnutí velitele sboru. Formálně se jednalo pouze o rozdělení ofenzivního a defenzivního zpravodajství.⁴ Fakticky však vznikla zcela samostatná zpravodajská služba disponující rozsáhlými pravomocemi.

Oddělení vojenského obranného zpravodajství (OBZ) oficiálně vzniklo na základě rozkazu velitele 1. čs. armádního sboru v SSSR gen. L. Svobodu ze dne 7. ledna 1945. Jeho přednostou se stal tehdy npor. v záloze Bedřich Reicin.⁵ Oddělení zřídil velitel sboru na přímou žádost gen. Mechlise, člena vojenské rady 4. ukrajinského frontu. Jeho konstituování se stalo důležitou součástí snahy sovětského vedení vytvořit podmínky pro uplatňování vlivu na vývoj v armádě i v ostatních oblastech života v osvobozeném Československu.

²Viz práce: KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce. Mladá fronta*, Praha 1993, 447 s., KAPLAN, K.: *Pět kapitol o únoru. Doplněk*. Brno 1997, 557 s., HANZLÍK, F.: *Bezpečnostní složky v boji o uchopení politické moci v českých zemích v letech 1945 – 1948. habilitační práce*. FF MU, Brno 1996, 259 s., HANZLÍK, F.: *Únor 1948 – výsledek nerovného zápasu*, Prewon, Praha 1997, 255 s.

³Bližší informace o práci čs. zpravodajské služby v průběhu války obsahuje publikace ŠOLC, J.: *Ve službách prezidenta*. Vyšehrad, Praha 1994, 293 s.

⁴VHA Praha, fond SSSR IV, 1 čs. As. v SSSR, inv. č. 695, kart. 66, Obranný zpravodajský rozkaz č. 1 ze dne 8. ledna 1945.

⁵Tamtéž, A4/4/14, Důvěrný rozkaz č. 1, čl. 1 ze dne 7. ledna 1945.

Npor. B. Reicin do této doby působil jako osvětový důstojník. Spolu s mjr. JUDr. Jaroslavem Procházkou řídil činnost organizace KSČ a redigoval časopis *Naše vojsko v SSSR*. B. Reicin i jeho zástupce npor. JUDr. Karel Vaš, kteří stáli u zrodu OBZ, absolvovali sovětské zpravodajské školy. Npor. JUDr. Karel Vaš byl důstojníkem NKVD a od jejího vedení dostal úkol působit po válce v čs. vojenském obranném zpravodajství. Stejným úkolem pověřila sovětská NKVD ještě další důstojníky, kteří pocházeli z Volyně nebo z Podkarpatské Rusi. Ti v průběhu následujícího období průběžně informovali sovětskou zpravodajskou službu o situaci v čs. armádě i v celé společnosti.⁶

Organizační struktura i metody práce obranného zpravodajství vycházely z předpisů, platných v Rudé armádě. Tato nově vzniklá instituce se diametrálně odlišovala jak v organizační struktuře, metodách práce, tak i v získaných pravomocech od stávající vojenské zpravodajské služby. Na rozdíl od ní mělo vznikající vojenské obranné zpravodajství jak složku zpravodajskou, tak i výkonnou. Prakticky to znamenalo, že OBZ vytvářelo bezpečnostní oddíly (BO), které prováděly zatýkání, zadržování osob, domovní prohlídky, eskortování zatčených a další úkony. Jejich příslušníci měli téměř neomezené pravomoci vůči vojenským osobám, ale i vůči civilnímu obyvatelstvu na osvobozeném území. Vedle zpravodajské činnosti fakticky suplovali činnost polního četnictva. Vojenskému obrannému zpravodajství byly podřízeny i vojenské asistenční jednotky a hlídky NB po osvobození v pohraničí až do ukončení stavu branné pohotovosti státu.⁷

Ve své funkci přednosta OBZ sboru B. Reicin intenzivně organizačně i kádrově budoval jeho aparát. Postupně vznikala oddělení OBZ u jednotlivých brigád armádního sboru. Jejich příslušníci prověřovali osoby, pátrali po zbězích a podíleli se na zatýkání i eskortování kolaborantů a zrádců, pátrali po archivech německé armády a okupačních úřadů.

Příslušníci OBZ většinou dříve působili jako důstojníci osvětové služby 1. čs. armádního sboru. Osvětová služba u sboru se stala od počátku její existence doménou KSČ a vykonávala svoji činnost v úzké spolupráci s podobnými institucemi v Rudé armádě. Část vojáků sboru dokonce ztotožňovala osvětovou službu s OBZ. Mnohdy právě proto, že příslušníci obou složek byli většinou členy KSČ.

Od samého počátku existence OBZ u 1. čs. armádního sboru v SSSR projevovali jeho příslušníci „zvláštní“ zájem o důstojníky slovenské národnosti a o ty, kteří přišli ke sboru z Anglie. Mnozí z nich otevřeně vyjadřovali své nepříliš pozitivní názory na úroveň velení, materiálního vybavení a na vycvičenost vojáků, které velení sboru nasazovalo do bojů i na další problémy. Výsledkem byly negativní stanoviska oddělení OBZ 1. čs. armádního sboru v SSSR k návrhům na jejich povýšení a jmenování do různých funkcí. Svědčí o tom, mimo řady jiných i dokument, v němž jsou uvedeny námitky proti povýšení některých důstojníků pro jejich vychvalování úspěchů angloamerických vojsk, pro konflikty se sovětskými důstojníky a u důstojníků slovenské národnosti za jejich předcházející službu v armádě Slovenského státu atd. Závěr zněl: „*Většina výše uvedených osob ve smyslu vládního prohlášení neodpovídá požadavkům kladeným na důstojníka nové čs. demokratické armády.*“⁸

Hlavní úkoly OBZ spočívaly především v tom, že jeho příslušníci prověřovali důstojníky a rotmistry přijímané do 1. čs. armádního sboru v SSSR na základě mobilizační vyhlášky na osvobozeném území. Pátrali po dokumentech okupačních úřadů i dalších institucí, jejichž obsah umožňoval identifikovat kolaboranty a zrádce, objasnit jejich působení za okupace nebo za dobu existence Slovenské republiky.

⁶Tyto skutečnosti potvrzuje ve své výpovědi v Komisi stranické kontroly ÚV KSČ dne 1. 3. 1951 příslušník OBZ mjr. Vilém Kahan, VHA Praha, fond 100/52, sv. 33, a. j. 229. Ve Zprávě o činnosti OBZ po osvobození pro ústředí KSČ z února 1947 uvádí K. Vaš, že podnět ke vzniku OBZ dalo sovětské velení, jeho prostřednictvím vznik inicioval K. Vaš. Uvádí, že dlouho přesvědčoval sovětské velení o nutnosti zřízení OBZ u čs. vojenských jednotek v SSSR. VHA Praha, fond 100/52, sv. 36, a. j. 256.

⁷AMV ČR Praha, fond 304 – 26 – 1.

⁸VHA Praha, fond SSSR IV, 1 čs. As. v SSSR, č.j. 1816/taj. zprav. 45 A.

Zvláštní pozornost věnovalo OBZ archivům gestapa, policie a dalších institucí, podílejících se rozhodující měrou na represích proti obyvatelstvu v průběhu války. Příslušníci OBZ zajišťovali kolaboranty a zrádce, zejména z řad příslušníků armády a dalších ozbrojených složek, ale i z řad představitelů politického a veřejného života. Podíleli se také na jejich vyšetřování. K důležitým úkolům OBZ patřilo i odhalování tajných nacistických podzemních organizací, připravovaných k působení na území republiky po osvobození.

Vojenské obranné zpravodajství od samého počátku představovalo důležitý zdroj informací pro sovětskou stranu i pro vedení KSČ. Bedřich Reicin se osobně angažoval v přípravě komunistů na moskevská jednání o vládním programu a složení nové vlády. Ve svém dopise K. Gottwaldovi ze dne 6. března 1945 doporučoval obsadit za každou cenu místo ministra národních obrany gen. L. Svobodou a místo hlavního velitele branné moci gen. B. Bočkem. Kandidaturu L. Svobody zdůvodňoval Reicin mimo jiné i tím, že „pro Slováky je nepřijatelnější“. Jeho negativní postoj ke generálům a důstojníkům bývalé předmnichovské armády, vyjadřovala slova dopisu – „ostatní kandidáti jsou buď reakcionáři nebo nic neumějí, ale většinou obojí“.⁹ Výsledkem příprav na moskevská jednání byla i dohoda mezi K. Gottwaldem a gen. L. Svobodou „vést společný boj za odstranění nynějšího reakčního a antisovětského vedení čsl. armády (gen. S. Ingr a jeho klika) a za prosazení vedení demokratického a poctivě prosovětského“.¹⁰

Bezprostředně po přijetí vládního programu a jmenování nové vlády vznikla na základě jejího rozhodnutí Vojenská rada při předsednictvu vlády (dále VR). Vojenská rada projednávala základní problémy budování čs. branné moci a navrhovala vládě jejich řešení. Jediným zástupcem Slováků ve VR se stal státní tajemník v MNO plk. MVDr. Mikuláš Ferjenčík.

Již na prvním jednání VR dne 5. dubna 1945 inicioval gen. L. Svoboda odstranění vedoucích činitelů čs. odboje na Západě z významných míst v armádě. Jednalo se o gen. S. Ingra, gen. F. Moravce, gen. A. Gaka-Mézla, gen. B. Neumana a další.¹¹ Současně došlo k dalšímu upevnění pozic OBZ tím, že vznikla Hlavní správa OBZ (HS OBZ) na ministerstvu národních obrany. Jejím šéfem se na návrh gen. L. Svobody stal kpt. Bedřich Reicin. Zároveň vznikla také Hlavní správa výchovy a osvěty (HSVO). V jejím čele stanul rovněž komunista mjr. JUDr. Jaroslav Procházka.¹²

Osudy tisíců důstojníků a vojáků slovenské národnosti ovlivnilo rozhodnutí VR ze dne 12. dubna 1945. Na zmíněném jednání projednávala VR otázku přijímání důstojníků, rotmistřů a vojáků, kteří nastupovali do armády na osvobozeném území na základě mobilizační vyhlášky. Plk. M. Ferjenčík navrhoval, aby ti, kdo nebudou přijati do armády jako kolaboranti a zrádci, byli odesláni ke sboru a následně do koncentračních táborů.¹³ Směrnice MNO k realizaci zmíněného usnesení obsahovala i ustanovení, podle kterého byli příslušníci Haššíkovy armády a Domobrany, na rozdíl od českého vládního vojska, považováni za vojáky nepřátelské armády. Proto je příslušníci OBZ většinou bez jakéhokoliv prověřování odesílali do zajateckých táborů Rudé armády v Polsku. Později následoval jejich odsun do táborů na území SSSR. Ve výjimečných případech, vzhledem k omezené kapacitě sovětských zajateckých táborů na území Slovenska a v důsledku naprostého nedostatku potravin, je jejich velitelé odmítli přijmout.

To byl případ a skupiny 416 důstojníků a vojáků, kteří se na počátku května 1945 hlásili do armády v Martině. Nejprve byli odesláni na OBZ sboru do Žiliny. Zde jim příslušníci OBZ odebrali peníze a cennosti. Také uniformy a obuv jim byly vyměněny za staré a roztrhané. Ze Žiliny je příslušníci bezpečnostních oddílů OBZ eskortovali do sovětského zajateckého tábora ve Vrútkách a v Dolním Kubíně. V obou táborech je jejich velitelé odmítli převzít. Proto následoval přesun zpět do Martina a rozhodnutí OBZ o jejich přijetí do armády.¹⁴

⁹SÚA Praha, A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 172, a.j. 1539.

¹⁰Tamtéž.

¹¹VHA Praha, fond VR, č.j. 1/taj./1945, Zápis z ustavující schůze VR dne 5. dubna 1945.

¹²Tamtéž, č.j. 4/taj./P – 1945, Zápis ze 4. schůze VR dne 16. dubna 1945.

¹³Tamtéž, č.j. 3/taj./1945, Zápis z 3. schůze VR dne 12. dubna 1945.

¹⁴VHA Praha, fond MNO, Stát. taj., č.j. 100 045, 1945.

Celkový počet vojenských osob odsunutých do sovětských zajateckých táborů nelze podle dosud zpřístupněných archivních pramenů přesně zjistit. Například v hlášení přednosta OBZ 4. letecké divize špkt. P. Brosky – „*Příslušníci bývalé slovenské armády v ruském zajateckém táboře v Osvětimi*“ datovaném 2. října 1945 se uvádí, že do Ruska bylo odsunuto asi 5000 osob.¹⁵

Při přijímání důstojníků a vojáků, kteří se v průběhu dubna a května 1945 hlásili na základě mobilizační vyhlášky u 1. čs. armádního sboru, docházelo ze strany příslušníků OBZ často k nepřítomnostem. Svědčí o tom obsah stížností, jež obdržel státní tajemník v MNO plk. M. Ferjenčík. Vedle odnímání cenností používali vůči nastupujícím vojákům také fyzického násilí a do sovětských zajateckých táborů bez prověřování odesílali nejen bývalé příslušníky Haššíkovy armády a Domobrany, ale i další vojenské osoby, které se ničím neprovinily.

K obsahu stížností se vyjadřoval šéf HS OBZ, tehdy již mjr. B. Reicin. Ve své odpovědi uvedl, že mezi zajištěnými osobami bylo mnoho příslušníků Domobrany včetně důstojníků, to znamená osob, které jsou považovány za nepřátelské. Uvedl, že jim byly vyměněny bezvadné uniformy a obuv za roztrhané od příslušníků bojujících jednotek. Peníze a cennosti zajatců byly odevzdány do pokladny intendance ve prospěch armády.¹⁶

Po skončení války zasílaly manželky, případně příbuzní osob internovaných v SSSR, dopisy ministru národní obrany, prezidentu republiky i parlamentu se žádostmi o jejich propuštění. Československá vláda proto požádala cestou ministerstva zahraničí vládu sovětskou o propuštění internovaných čs. občanů. Ve své odpovědi, která nese datum 2. května 1946, sděluje sovětská vláda, že bývalí vojáci slovenské armády i další váleční zajatci české, slovenské a rusínské národnosti budou propuštěni v počtu asi 30 000 osob. Výjimku tvořily osoby souzené za trestnou činnost a válečné zločiny spáchané na území SSSR. Zmíněné sdělení obsahuje i údaj o internovaných civilních osobách, kterých bylo celkem 750. Z nich odsoudily sovětské soudy 513 za různou trestnou činnost namířenou proti SSSR.¹⁷

Příslušníci bezpečnostních oddílů OBZ zatkli v průběhu osvobozovacích bojů na Slovensku také stovky civilních občanů. Část z nich nebyla odsunuta do SSSR a zůstali internováni ještě několik měsíců po válce bez jakéhokoliv vyšetřování a obvinění. Svědčí o tom i žádost 60 civilních osob internovaných na Ruzyni v Praze o jejich vydání slovenským civilním bezpečnostním orgánům. Většinu z nich zajistily orgány OBZ na východním Slovensku na základě udání spoluobčanů. Bylo jim oznámeno, že budou vydáni orgánům SNR. Přesto následoval přesun z tábora Velká u Popradu do Martina a následně do Prahy. V internaci bez jakéhokoliv vyšetřování a obvinění strávili více než 5 měsíců.¹⁸

Na svém jednání dne 15. května 1945 projednala VR **Zásady pro převzetí důstojníků a rotmistřů z povolání do čs. branné moci**. Všichni důstojníci a rotmistři museli znovu podat žádost o přijetí do armády. Na stejném jednání Vojenská rada projednala i sestavení přijímacích komisí. Složení komisí pro přijímání důstojníků slovenské národnosti schvalovala Slovenská národní rada. Podle nařízení MNO musel v každé komisi zasedat jeden příslušník OBZ. Tato složka také prováděla šetření v případě odvolání se důstojníků a rotmistřů proti rozhodnutí komise nebo při projednávání složitých případů.

Náčelník HS OBZ Bedřich Reicin ještě ve funkci přednosta oddělení OBZ 1. čs. armádního sboru v SSSR projevoval nepříliš pozitivní poměr k důstojníkům a vojákům slovenské národnosti, kteří nastupovali do jednotek sboru. Tyto jeho postoje přetrvávaly i po osvobození. Svědčí o tom i vzpomínky tehdy pplk. Antona Rašly, který vykonával do října 1945 funkci přednosta 2. oddělení HŠ MNO. Časté spory s B. Reicinem a jeho hrubé chování vůči pplk. Rašlovi přispělo rozhodující měrou k jeho rozhodnutí opustit tuto funkci.¹⁹

¹⁵Tamtéž, č.j. 10 155, 1945.

¹⁶Tamtéž, č.j. 100 045, 1945.

¹⁷VHA Praha, fond PK MNO, č.j. 180/46.

¹⁸VHA Praha, fond MNO, Stát. taj., č.j. 10 177, 1945.

¹⁹Proces s J. Tisom, Svedectvá, Tatrapress, 1990, s. 25 – 26.

HS OBZ nezasahovala přímo do kompetence komisí pro přijímání důstojníků slovenské národnosti. B. Reicin však osobně podával námítky ministru národní obrany a vládě proti povýšení mnohých důstojníků slovenské národnosti a jejich jmenování na různé funkce. K tomu využíval kompromitujících materiálů získaných z různých archivních pramenů a z výslechů kolaborantů a zrádců. K hlavním zdrojům těchto informací je možno zařadit archivní materiály Hlavního říšského bezpečnostního úřadu v Berlíně, které obsahovaly výslechové protokoly důstojníků a vojáků zajatých německou armádou v průběhu Slovenského národního povstání. OBZ je získalo od sovětské strany v létě 1945. Tuto skutečnost ve svých pamětech uvádí i A. Rašla. Mýlně se však domníval, že šlo o archivní prameny pocházející z tzv. Štěchovického archivu.²⁰

Vojenské obranné zpravodajství využívalo těchto materiálů v celém období let 1945 – 1948. Výše uvedené materiály však nevyužilo při pátrání po osudech generálů a důstojníků slovenské národnosti zajatých a odvečených Němci v průběhu SNP. Jednalo se například o generály Viesta, Goliana, Jurecha, Malára a další osobnosti. Nabízí se i vysvětlení, že objasnění jejich osudů mohlo ohrozit osoby, na kterých mělo OBZ zvláštní zájem a které pracovaly ve prospěch KSČ.²¹

V některých případech OBZ dokonce kompromitující materiály záměrně „vyrábělo“ při výsleších kolaborantů a zrádců s příslibem snížení jejich případného trestu. OBZ disponovalo také přesnými seznamy důstojníků a rotmistrů slovenské národnosti, kteří působili v době války v řadách armády Slovenské republiky na východní frontě. Tyto seznamy doplňovalo o nové informace získané z různých zdrojů. OBZ již od ledna roku 1945 vytvářelo v jednotkách I. čs. armádního sboru rozsáhlé agenturní síť na všech stupních velení. Podrobné úkoly pro budování agenturních sítí v armádě i mimo ni obsahují směrnice pro činnost OBZ z června 1945. Síť agentů, informátorů a důvěrníků využívalo i pro získávání kompromitujících informací proti „nepohodlným“ důstojníkům a rotmistrům.²²

Vliv OBZ v armádě postupně narůstal vzhledem k tomu, že do jeho kompetence přešlo i posuzování národní a státní spolehlivosti generálů, důstojníků a rotmistrů. OBZ vedlo jejich osobní spisy a příslušný stupeň OBZ se vyjadřoval ke všem povýšením a jmenováním do vyšších funkcí. Až na vyjimečné případy konečné rozhodnutí vycházelo ze stanoviska OBZ. A to i za situace, kdy toto rozhodnutí náleželo vládě nebo prezidentu republiky.

Působnost OBZ nebyla omezena žádnou zákonnou normou ani dekretem prezidenta republiky. Jeho činnost se řídila výhradně vnitřními směrnici, které schvaloval B. Reicin.²³ Podílelo se také na formování ostatních zpravodajských a bezpečnostních složek, které následně působily zpětně ve prospěch OBZ.

Prezident E. Beneš si byl vědom nebezpečí vyplývající z ovládnutí OBZ komunistickou stranou. Již na poradě s nejvyššími funkcionáři armády dne 19. července 1945 požadoval uskutečnění změn, které by zabránily možnému zneužívání obranného zpravodajství a osvětové služby komunistickou stranou. V závěrech z porady se uvádí: „...nemohou být nezávislými složkami, musí být podřízeny jako jedna ze složek hlavního štábu, je nutno zabránit překračování působnosti a právního řádu ze strany příslušníků OBZ, revidovat původní personální složení OBZ z doby, kdy byli k dispozici pouze příslušníci čs. vojenské jednotky v SSSR „²⁴

²⁰A. Rašla uvádí, že OBZ využívalo informací získaných z archivních pramenů Štěchovického archivu, který vrátili Američané v létě 1945. Ve skutečnosti byl archiv K. H. Franka ze Štěchovic odvezen Američany až v únoru roku 1946. Podrobnosti k případu Štěchovice obsahuje fond 100/52, sv. 34, a.j. 245, uložený ve VHA Praha.

²¹Bližší viz HANZLÍK, F.: V prepadlisku vojny: Osudy povstaleckých generálů, Historická revue, 6, 1995, č. 1, s. 14 – 15.

²²Struktura OBZ u sborů, divizí a brigád v roce 1945 i bližší údaje o vytváření agenturních sítí a jejich úkolech viz HANZLÍK, F.: Únor 1948 – výsledek nerovného zápasu, Prewon 1997, s. 96 a 119 – 130.

²³Působnost a kompetence OBZ vymezoval dokument Směrnice pro práci orgánů OBZ v souvislosti s činností namířenou proti nepřátelskému zpravodajství ze dne 16. června 1945, které schválil B. Reicin, AMV ČR Praha, fond 302 – 540 – 3.

²⁴VHA Praha, fond MNO, Stát. taj., č.j. 100 057, 1945.

Jeho úsilí v tomto smyslu, které projevoval i v následujícím období, zůstalo bez úspěchu. Oprávněnost kritiky OBZ musel uznat ve svém expoé k armádě v branném výboru Prozatímního národního shromáždění dne 12. prosince 1945 i ministr národní obrany gen. L. Svoboda. K činnosti OBZ mimo jiné uvedl: „*Stalo-li se v první době, že zejména v pohraničí do těchto orgánů vnikly živly neodpovědné a neukázněné, byly již odstraněny a předány k potrestání polním soudům.*“²⁵

Bezprostředně po válce existoval v armádě akutní nedostatek důstojníků a rotmistřů z povolání. Nepříznivý poměr počtů mezi důstojníky a rotmistry české a slovenské národnosti z období předmnichovské republiky v neprospěch Slováků se ještě dále zhoršil.

Ministerstvo národní obrany, SNR, ministr národní obrany gen. L. Svoboda i Státní tajemník v MNO gen. M. Ferjenčík hledali schůdnou cestu k řešení tohoto problému. V průběhu léta 1945 došlo k vážnému zhoršení vztahů mezi důstojníky a rotmistry slovenské národnosti v armádě. Gen. Ferjenčík reagoval na tento stav vypracováním několikastránkové zprávy s názvem *Poměry mezi důstojníky slovenské národnosti*, kterou adresoval předsednictvu SNR a ministrům J. Ďurišovi, J. Ursínymu, V. Širokému, J. Šoltézovi, Lichnerovi, V. Clementisovi, I. Pietorovi a V. Šrobárovi.²⁶

Za vážné problémy označil rozšiřující se udavačství, poskytování úmyslně nesprávných informací o důstojnících vlivným osobnostem politického a veřejného života. Výsledkem bylo podezření nebo vyšetřování důstojníků a v důsledku toho nemožnost jejich zařazení na jakékoli funkce. Poukazoval také na bezmocnost v případech falešných obvinění. Ve své zprávě se zmiňuje mimo jiné o tom, že podíl na tomto stavu mají i ruské zpravodajské orgány. Obsah archivních fondů Archívu Ministerstva vnitra ČR a Vojenského historického archivu v Praze, které byly zpřístupněny po listopadu 1989, tento názor potvrzuje. Zároveň jejich obsah dokazuje, že v tomto smyslu úzce spolupracovaly sovětské zpravodajské služby s OBZ.²⁷

Jednou z možností zvýšení počtů důstojníků a rotmistřů slovenské národnosti bylo získat větší počet uchazečů do vojenských škol různých typů. Také v tomto případě OBZ provádělo prověřování uchazečů. Značná část uchazečů slovenské národnosti nebyla po prověření z různých důvodů doporučena k přijetí. Většinou se jednalo o členství v Hlinkově mládeži, o bývalou příslušnost v Haššíkově armádě, v Domobraně, v Rodobraně atd. Například jeden ze seznamů uchazečů slovenské národnosti, kteří nebyli OBZ v listopadu 1945 doporučeni k přijetí do Vojenské akademie v Hranicích, obsahuje 28 jmen.²⁸ Přísné prověřování uchazečů ze strany OBZ a s tím související průtahy vedly k ještě většímu nezájmu slovenských uchazečů o vstup do armády a to jak cestou aktivování záložních důstojníků a partyzánů, tak i cestou studia na vojenských školách.

Sbor pověřenců a Slovenská národní rada se snažily hledat východisko z této situace. Usnesením z 15. března 1946 vyzvaly vojenskou správu, aby za účelem doplnění důstojníků slovenské národnosti přijala opatření k získání většího počtu uchazečů ze Slovenska do vojenských škol.²⁹ Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem se ale nepodařilo dosáhnout pozitivních změn ani v následujícím období.

V březnu 1946 přijalo Prozatímní národní shromáždění zákon č. 72/46 Sb. **O úpravě některých právních poměrů důstojníků a rotmistřů z povolání a o převzetí některých osob do československé branné moci.** Jeho realizace znamenala pro většinu důstojníků a rotmistřů obou národností nové období existenční nejistoty. Proces přijímání důstojníků a rotmistřů podle zákona č. 72/46 Sb. probíhal v letech 1946 – 1947. Přijímání důstojníků a rotmistřů sloven-

²⁵VHA Praha, fond PK MNO, č.j. 2332, 1945.

²⁶VHA Praha, fond MNO, Stát. taj., č.j. 101 146, 1945.

²⁷V expoé pro branný výbor Prozatímního národního shromáždění dne 12. prosince 1945 uvedl gen. L. Svoboda, že OBZ řešilo bezprostředně po osvobození 10 217 udání týkajících se důstojníků, VHA Praha, fond PK MNO, č.j. 2332, 1945.

²⁸VHA Praha, fond MNO, Stát.taj., č.j. 100 176, 1945.

²⁹SNA Bratislava, fond ÚP SNR, 1946, kr. 267, s. 69.

ské národnosti probíhalo ve složitých podmínkách. Snažily se jej ovlivnit různé organizace a instituce cestou intervencí u přijímacích a odvolací komise. Jednalo se například o partyzánské svazy, SVOJPOV, ale i o konkrétní příslušníky bývalých partyzánských skupin a podobně. Vojenské obranné zpravodajství dostávalo tolik anonymních i podepsaných udání na prověřované důstojníky a rotmistry, že nebylo schopno jejich pravdivost prověřit. Tím vznikala i celá řada vážných, ale nedoložených podezření i vůči prověřovaným generálům, důstojníkům a rotmistřům. U důstojníků slovenské národnosti se jednalo převážně o jejich působení na východní frontě, v Haššíkově armádě i v jiných institucích Slovenské republiky. Tato udání směřovala i proti mnohým účastníkům SNP a vojákům, kteří se v závěru války účastnili osvobozovacích bojů v řadách I. čs. armádního sboru.³⁰ Také průběh tzv. druhé očisty podle zákona č. 72/46 Sb. přinesl pro slovenskou část důstojnického a rotmistrovského sboru armády závažné problémy.

Vzhledem k celkovému politickému vývoji na Slovensku na počátku roku 1946 a na základě výsledků květnových voleb do parlamentu, ve kterých zde vyhrála Demokratická strana, došlo ke zpochybnování výsledků realizace zákona č. 72/46 Sb. ve slovenských podmínkách. V čele tohoto úsilí stáli komunisté a instituce, ve kterých měli rozhodující vliv. Vývoji situace na Slovensku v první polovině roku 1946 a poměrům u 4. vojenské oblasti zvláště věnovalo zvýšenou pozornost pražské ministerstvo vnitra a Reicinovo OBZ.

Ve vzájemné spolupráci vyslaly na Slovensko 200 příslušníků ministerstva vnitra a OBZ, kteří znali místní poměry a na Slovensku před válkou pracovali. Jejich hodnocení situace na Slovensku a v důstojnickém sboru jednotek 4. vojenské oblasti obsahuje dokument *Zvláštní přehled zpráv o situaci na Slovensku pro prezidenta republiky*.³¹ O obsahu 21 stránkového dokumentu svědčí názvy jeho jednotlivých částí jako například: I. Podvratné akce u jednotek, II. Přehnané požadavky a reptání slovenských gážistů, III. Zatlačování zahraničních vojáků a pardonování Domobranců a důstojníků zkompromitovaných za bývalého Slovenského štátu. Celková situace v důstojnickém sboru jednotek dislokovaných na Slovensku je hodnocena jednoznačně negativně. Svědčí o tom i návrhy na řešení stavu uvedené na závěr dokumentu.

Mimo jiné se v nich uvádí: „...nahradit nezpůsobilé, nespolehlivé a podezřelé důstojníky; nebudou-li důstojníci slovenské národnosti, nahradit je Čechy; provádět častější kontroly ministerstvem národní obrany a hlavním štábem; podrobit revizi činnost slovenské přijímací komise v případech, kdy se důstojníci nezúčastnili odboje; poslat na Slovensko několik českých justičních důstojníků, soudců a prokurátorů; k vyšším velitelstvím na Slovensko přemístit české důstojníky OBZ“.³²

Pražská centrála OBZ v čele s Bedřichem Reicinem záměrně již v průběhu roku vytvářela katastrofické scénáře vývoje na Slovensku a v armádě zvláště. Prezidentovi republiky, ministroví národní obrany, vládě republiky i parlamentu předkládala „fakta a argumenty“ o nebezpečném šíření reakčních tendencí na Slovensku. Vedle výše uvedených dokumentů o tom svědčí i obsah pravidelných měsíčních souhrnných zpráv OBZ o armádě, obsah doku-

³⁰Desítky dokumentů i konkrétních udání obsahují fondy VHA Praha, MNO Státní tajemník a Politický kabinet ministra národní obrany z let 1945 – 1948. Mezi nimi najdeme i dopisy vysokých důstojníků slovenské národnosti, které obsahují prokázané i neprokázané kompromitující informace s cílem ovlivnit ustanovení jiných na důležité funkce, zabránit jejich povýšení atd. Např. dopis plk. gšt. Júlia Noska z listopadu 1945, obsahující kompromitující informace o činnosti gen. J. Imra v letech 1939 – 1943 (VHA Praha, fond MNO, Stát. taj., č.j. 79/46), dopis plk. J. Černeka Státnímu tajemníkovi v MNO s kompromitujícími údaji o veliteli 4. divize pplk. J. J. Stanekovi za jeho působení v období Slovenské republiky (VHA Praha, MNO, Stát. taj., č.j. 101/46), dopis V. Širokého ministru národní obrany gen. Svobodovi s kompromitujícími údaji o gen. Ambrušovi, plk. Noskovi, plk. P. Kunovi, plk. J. Černekoví, VHA Praha, PK MNO, č.j. 1540/46, dopis plk. gšt. J. Staneka V. Širokému z července 1947 s informacemi o plk. gšt. Krnáčovi (SNA Bratislava, fond ÚP SNR, kr.118, s. 444), v případě plk. J. Černeka požadovalo oblastní oddělení OBZ 4.VO od SNR dokonce jeho přeložení do výslužby (SNA Bratislava, fond ÚP SNR, kr. 267, s. 57 – 58).

³¹VHA Praha, fond VKPR, č.j. 256, 1946.

³²Tamtéž.

mentů *Volby a armáda – souhrn zpráv a Zpráva vyšetřující komise ministerstva vnitra o poměrech na Slovensku – výňatek o armádě.*³³

Na základě informací, které předkládala HS OBZ a ministerstvo vnitra o vývoji situace na Slovensku rozhodla vláda republiky na své 62. schůzi dne 31. května i přes předcházející neshlasení SNR o přesunu dvou až tří divízi z Moravy na Slovensko a opačně. Zároveň vláda nařídila ihned zprostit služby důstojníky slovenské národnosti, kteří se ukázali býti nespolehlivými. Toto rozhodnutí znova potvrdila nově konstituovaná vláda po květnových parlamentních volbách na tajné části její 10. schůze dne 9. srpna 1946.³⁴

Odlisné názory na vývoj situace na Slovensku a v jednotkách 4. vojenské oblasti prezentovala Slovenská národní rada. Vycházela přitom z informací, které jí o situaci v armádě poskytovalo velitelství 4. vojenské oblasti a sám její velitel brig. gen. Michal Širica. Ten adresoval SNR koncem února 1946 dokument o osobních poměrech důstojníků a rotmistřů u 4. vojenské oblasti. Uvedl konkrétní fakta o povyšování důstojníků slovenské národnosti a také důvody nespokojenosti řady z nich.³⁵

SNR se podrobně zabývala situací u 4. vojenské oblasti a 23. května přijala usnesení *Povyšovanie dôstojníkov Slovákov v čsl. armáde*. V něm se uvádí, že ustavičné nerespektování odůvodněných osobních zájmů důstojníků slovenské národnosti je v rozporu s KVP a je překážkou konsolidace v armádě. Dále usnesení konstatuje, že slovenské politické kruhy zásadně neshlasí s řešením personálních otázek Slováků v armádě podle dosavadních pravidel. Poměr 5-15% Slováků k 85% Čechů je neudržitelný a politicky neúnosný. Gen. Ferjenčík poukazyval v této souvislosti na skutečnost, že návrhy na povýšení nejsou vyřízeny ani po 3/4 roku a není realizováno právo SNR na účast při rozhodování o povýšení důstojníků slovenské národnosti. Na závěr usnesení SNR se říká: „*Ak by v tomto ohľade nenastala náprava rozhodne predsedníctvo SNR o revízii KVP.*“³⁶

Ani úsilí Slovenské národní rady nevedlo ke změně stávající situace. Jedním z důvodů bylo i působení HS OBZ, která neustále předkládala vládě a ministru národní obrany námítky proti povýšení některých důstojníků slovenské národnosti. Kompromitující materiály předávali příslušníci OBZ také poslancům komunistické strany, kteří je prezentovali v branném výboru Prozatímního a později Ústavodárného národního shromáždění.

Oblastní správa OBZ (OS OBZ) 4. vojenské oblasti pod vedením pplk. P. Marcellyho nehodnotila situaci v důstojnickém sboru na Slovensku tak katastroficky jako HS OBZ v Praze. Přesto však OS OBZ a osobně P. Marcelly poskytoval předsednictvu ÚV KSS informace, které v té době patřily do kategorie služebního tajemství. Předsednictvo ÚV KSS ukládalo P. Marcellymu jako členu této strany úkoly týkající se jeho služební činnosti v armádě.

Na základě informací, které předsednictvo ÚV KSS získalo od OBZ i z jiných zdrojů, jednalo na svém zasedání dne 23. ledna roku 1946 materiál *Otázka bezpečnosti Slovenska v súvisi s pomermi v armáde*. Praktické působení vedení KSS směrem k armádě se diametrálně odlišovalo od záměrů, které prosazovala SNR. Komunisté soustavně zpochybňovali výsledky očisty z roku 1945. Požadovali, aby byla suspendována komise prověřující důstojníky slovenské národnosti a byla nahrazena novou z bývalých důstojníků 1. čs. armádního sboru v SSSR. Dále požadovali povýšení důstojníků 1. čs. armádního sboru a partyzánů a jejich zařazení na klíčové pozice v armádě na Slovensku. Rovněž žádali zřízení důstojnické školy pro bývalé příslušníky 1. čs. armádního sboru a partyzány.³⁷

³³VHA Praha, fond MNO, Stát. taj., č.j. 5830/1946, Volby a armáda – souhrn zpráv, č.j. 5837, Zpráva vyšetřující komise MV o poměrech na Slovensku, červen 1946.

³⁴VHA Praha, fond PK MNO, č.j. 2081, Usnesení 62. schůze vlády ze dne 31. 5. 1946, č.j. 2099, Usnesení 10. schůze vlády ze dne 9. 8. 1946.

³⁵SNA Bratislava, fond ÚP SNR, 1946, kr. 264, s. 60.

³⁶Tamtéž, kr. 267, s. 63 – 65.

³⁷SNA Bratislava, fond AÚML ÚV KSS, fond PÚV KSS, zápis ze schůze PÚV KSS dne 23. ledna 1946.

Stejný postup volilo vedení KSS při realizaci zákona č. 72/46 Sb., kterým se prováděla tzv. druhá očista. Také v průběhu roku 1946 a v první polovině roku 1947 zpochybňovali komunisté výsledky práce přijímacích komisí a předkládali MNO, SNR i velitelství 4. VO požadavky na odstranění některých důstojníků z významných funkcí nebo dokonce z armády. Jejich úsilí se stupňovalo v období zostření vnitropolitického zápasu o uchopení politické moci v polovině roku 1947. Vývoj na Slovensku se ubíral zcela jiným směrem než v českých zemích. Vedení komunistické strany mělo vážné obavy z toho, aby situace na Slovensku výrazně nekomplikovala naplnění záměrů KSČ k uchopení moci ve státě. Svědčí o tom i postup HS OBZ v tomto období.

Její šéf Bedřich Reicin nařídil pátracímu oddělení HS OBZ vybudovat na Slovensku zpravodajskou síť stejnou jako na území cizího státu, včetně mrtvých schránek a spojek na území Slovenska. Příslušníci OBZ, kteří se podíleli na realizaci tohoto úkolu, úzce spolupracovali s P. Marcellym. Zároveň měli přísný zákaz spolupracovat při plnění tohoto úkolu se členy KSS.³⁸ B. Reicin dokonce předpokládal odtržení Slovenska od českých zemí a agenturní síť měly být použity až v tomto případě.

Kampaň proti důstojníkům slovenské národnosti, kterou zahájili komunisté v létě roku 1947, souvisela s plánem podzimního nástupu KSČ. V této době úzce spolupracovali komunisté v českých zemích i na Slovensku s partyzánskými svazy i s jejich jednotlivými organizacemi, se Svazem osvobozených politických vězňů i s dalšími institucemi. Kampaň vrcholila v létě a na podzim roku 1947 v souvislosti se zásahem armády a útvary ministerstva vnitra proti banderovcům na Slovensku.

V té době se projevovala další diferenciacie v názorech a postojích důstojníků. Komunisté se snažili prostřednictvím svých členů a hlavně osvětového aparátu získat co největší část důstojníků na svoji stranu. Tyto snahy však narážely na silný odpor té části důstojnického sboru, která byla buď protikomunisticky orientována, nebo měla obavy z důsledků možného vítězství komunistů pro svoji další existenci. Jedním z důvodů byly i známé skutečnosti o snahách komunistů odstranit „zkompromitované“ důstojníků z armády. K nim patřili důstojníci předmnichovské armády, západního odboje i většina důstojníků slovenské národnosti mnohdy pouze vzhledem k tomu, že v průběhu války působili různou dobu na východní frontě aniž se jakýmkoliv způsobem provinili. Stále více a veřejně vyjadřovala část důstojníků názory kritizující činnost OBZ a osvětové služby v armádě. Současně se projevovala i kritika orientace na SSSR a snahy budovat naši armádu podle vzoru sovětské. Tyto tendence se ve větší míře vyskytovaly především u útvarů letectva a tankového sboru, kde sloužila značná část důstojníků západního odboje a u útvarů dislokovaných na Slovensku.

Již v průběhu měsíce srpna iniciovala komunistická strana kampaň, ve které sehrávaly důležitou úlohu partyzánské svazy nejdříve na Slovensku a později i v českých zemích. Kampaň proti „reakčním“ důstojníkům a rotmistřům na Slovensku a v českých zemích koordinovalo vedení KSČ s ÚV KSS. Významnou úlohu při zajišťování informací a důkazů proti uvedené kategorii důstojníků sehrávalo OBZ. Jeho příslušníci se podíleli rozhodující měrou na odhalení spiknutí na Slovensku a jak se později ukázalo i na jeho zinscenování. Způsob řešení krize a její důsledky v mnohém ovlivnily i postoje důstojnického sboru jako celku v období únorových událostí.

Situace ve slovenských národních jednotkách byla mnohem komplikovanější a z hlediska vztahu k vládnímu programu nepříznivější, než v jednotkách dislokovaných v Čechách a na Moravě. Převážná část příslušníků důstojnického a rotmistrovského sboru na Slovensku podporovala Demokratickou stranu. I přes snahu OBZ ve zprávách o situaci na Slovensku zveličít negativní jevy vyskytující se v armádě zůstává faktem, že se v celém období let 1945 – 1947 ve slovenských národních jednotkách vyskytovaly v široké míře protičeské a protikomunistické

³⁸VHA Praha, fond 100/52, sv. 32, a. j. 216.

tendence, ale i antisovětlismus a antisemitismus.³⁹ Komunistická strana Slovenska neměla ve slovenských národních jednotkách téměř žádný vliv. Situace, která existovala v jednotkách dislokováných na Slovensku, vyplývala v rozhodující míře z předcházejícího vývoje.

Většina slovenských důstojníků viděla v možném vítězství komunistů bezprostřední ohrožení vlastní existence v armádě.

Pozitivní vztah většiny slovenských důstojníků k bývalé samostatné Slovenské republice, kterým se většinou netajili, vyplýval také ze skutečnosti, že v její armádě měli podstatně lepší materiální podmínky, vyšší reálné platy a výrazně vyšší společenské postavení.

Možnými komplikacemi, vyplývajícími ze situace, která se vytvořila v důstojnickém sboru slovenských jednotek, se zabývalo předsednictvo ÚV KSS již v průběhu roku 1946. Podrobné informace o reálném stavu získávalo od OBZ 4. vojenské oblasti a od jeho přednostu pplk. P. Marcellyho, který byl členem ÚV KSS i členem branné komise ÚV KSS. Až do léta roku 1947 se nepodařilo KSS prohloubit svůj vliv ve společnosti a tím méně v armádě.

Vedení komunistické strany mělo vážné obavy z toho, že by vývoj situace na Slovensku mohl závažným způsobem zkomplikovat naplnění záměrů KŠČ k uchopení politické moci. Proto hledalo způsob, jak omezit vliv Demokratické strany Slovenska a změnit mocenské poměry v této části republiky ve prospěch komunistů. Důležitou součástí úsilí o změnu mocenských poměrů na Slovensku se stalo organizování různých kampaní proti Demokratické straně a destabilizace politických poměrů. Jednou z možností bylo i soustavné vznášení požadavků na důslednou očistu veřejného života i armády.

Již 18. a 19. srpna 1947 přijala celoslovenská konference Svazu slovenských partyzánů požadavek znovu prověřit šest vysokých slovenských důstojníků.⁴⁰ Těmito i dalšími požadavky zmíněné konference se zabývala 99. schůze III. vlády dne 28. srpna. Kampaň pokračovala zemskou konferencí partyzánů v Olomouci v září, kde byl předložen požadavek, aby z velitelských míst byli odstraněni všichni důstojníci, kteří se neúčastnili odboje nebo nebyli vězňeni v koncentračních táborech.⁴¹ Taktéž v měsíci září 1947 předkládá Svaz slovenských partyzánů MNO seznam 93 důstojníků s požadavkem jejich odstranění z armády. Podobné požadavky vzešly také z jednání partyzánských organizací v Revúcej v říjnu a z jednání českých partyzánů v Táboře v listopadu.⁴²

Součástí snah vedení KŠČ a KSS o uskutečnění mocenských změn na Slovensku bylo „odhalení“ protistátního spiknutí. Z protistátní činnosti byli obviněni někteří z vedoucích činitelů Demokratické strany Slovenska, ale také důstojníci armády (aktivní i záložní). K tomu využili komunisté svých pozic v bezpečnostních složkách a v OBZ.

Archivní prameny svědčí o tom, že kampaň vedená partyzánskými svazy ze Slovenska byla koordinována KSS. Tuto skutečnost dokládají i zápisy z jednání předsednictva ÚV KSS z 15. a 29. září i z 11. a 18. října 1947. Na svém zasedání dne 11. října 1947 projednávalo předsednictvo ÚV KSS další postup strany v boji proti spiknutí.⁴³

³⁹Například v létě roku 1945 bylo rozšiřováno memorandum exponentů bývalého Slovenského státu západním mocnostem, které odmítá společný stát Čechů a Slováků. Mimo jiné uvádí, že ve svém poměru ke Slovákům se Češi chovali jakoby Slovensko bylo jejich kolonií (VHA Praha, fond MNO, Stát. taj., č.j. 100 091), ve fondech VHA Praha a v AMV ČR Praha najdeme protičeské letáky, rozšiřované v tomto období na území Slovenska i fakta o protičeských vystoupeních zejména v období voleb v roce 1946 a v souvislosti s procesem proti J. Tisovi (např. VHA Praha, fond MNO, Stát.taj. č.j. 100 068, 1945, č.j.5837,10158, 10 447, 10480). Při fotbalovém střetnutí Slovensko – Čechy koncem května 1946, kde většinu diváků tvořili vojáci, byli inzultováni čeští hráči, napaden byl i gen. Širica se svým pobočником, když se snažil zjednat nápravu. Na pomoc museli být povoláni hasiči, SNB a tři roty bratislavské posádky (VHA Praha, fond MNO, Stát.taj. č.j. 5832). Další údaje obsahuje zpráva ministerstva vnitra *Situace na Slovensku* z května 1947 (VHA Praha, fond PK MNO, č.j.12 284, 1947). Obdobné informace obsahují i hlášení o morálněpolitickém stavu jednotek zasazených proti banderovcům (VHA Praha, fond MNO HŠVO, č.j. 13 254 taj./1947).

⁴⁰VHA Praha, fond PK MNO, č.j. 11 402, 27.8.1947.

⁴¹VHA Praha, fond MNO, HŠVO, č.j. 146 358/5 – 1947.

⁴²VHA Praha, fond PK MNO, č.j. 7466,1947, č.j. 11847, 1947.

⁴³SNA Bratislava, fond AÚML ÚV KSS, fond PÚV KSS, zápisy ze schůzí PÚV KSS dne 15. a 19. září, 11. a 18. října 1947.

Cílem kampaně, kterou PÚV KSS organizovalo, bylo podle usnesení z 11. října pozměnit politickou strukturu Slovenska, to je složení Sboru pověřenců a jiných orgánů lidové moci. K tomu předsednictvo ÚV KSS ukládalo:

– *usilovat o vyloučení Demokratické strany Slovenska z vlády, – usilovat aby byly kladeny podmínky pro účast členů DS ve vládě nebo usilovat o její rozpuštění.*

Ve stejném duchu se neslo i usnesení PÚV KSS ze zasedání dne 18. října 1947. To zdůrazňovalo nutnost vést kampaň proti spiknutí v justičním aparátě a v armádě.

V mnohých soudobých publikacích je odhalení tohoto spiknutí považováno jednoznačně za výsledek Stb a obranného zpravodajství. Většina autorů se zmiňuje o situaci kolem dvou vedoucích činitelů Demokratické strany Slovenska, Bugára a Kempného a dokazuje, že jejich obvinění bylo vykonstruováno.⁴⁴ Z dokumentů, které předložil gen. M. Ferjenčík – slovenský pověřenec vnitra na zasedání bezpečnostního výboru parlamentu dne 29. září 1947 a ze závěrečné zprávy předložené 29. ledna 1948 však vyplývá, že ze strany důstojníků a vojáků zatčených v tomto případě šlo zřejmě o skutečně prokázanou trestnou činnost.⁴⁵ Fakta, která obsahovala uvedené dokumenty, nezpochybňovali ani poslanci Demokratické strany Slovenska a mnozí z nich žádali přísné potrestání viníků.⁴⁶ Tím nevylučujeme, že se jednalo o záměrnou, předem připravenou provokaci vojenského obranného zpravodajství. Mnohá fakta svědčící o tom najdeme v práci K. Kaplana *Nekrvavá revoluce*.⁴⁷

Ze strany komunistů došlo ke značnému zveličení celého případu a k jeho využití jako záminky k zásahu proti Demokratické straně Slovenska a vůči slovenské části důstojnického sboru armády. Ještě v době, kdy nebyly známy výsledky prvních vyšetřování okolností spiknutí, rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ na svém jednání dne 17. září, aby bylo na MNO iniciováno vytvoření zvláštní komise na Slovensku k novému prověření všech důstojníků.⁴⁸ Návrh na realizaci tohoto opatření předložili komunističtí ministři vládě. Na základě jejího rozhodnutí z 18. listopadu 1947 byl z funkce předsedy přijímací komise MNO pro přijímání důstojníků slovenské národnosti odvolán gen. J. M. Kristín.⁴⁹ Gen. L. Svoboda nařídil znovupověření části slovenských důstojníků. Nové prověrky se týkaly celkem 451 důstojníků slovenské národnosti. To byla téměř jedna třetina jejich celkového počtu.⁵⁰ Většina z nich do armády nebyla přijata. Armádu museli opustit nejen důstojníci souzení za účast ve spiknutí, ale i celá řada dalších.

⁴⁴KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, Mladá fronta, Praha 1993, s. 85 – 95, DRTINA, P.: *Československo můj osud*, svazek II, kniha 2, Melantrich, Praha 1992, s. 414 – 419, RIPKA, H.: *Únorová tragédie*. Brno 1995, s. 108 – 116.

⁴⁵Archiv Parlamentu ČR Praha, fond ÚNS, zápisy ze zasedání bezpečnostního výboru ÚNS dne 29. září 1947 a 29. ledna 1948. V části o vojenské složce spiknutí uváděl gen. M. Ferjenčík konkrétní fakta o vytváření Tisových pohotovostních oddílů. Každý jejich člen měl zvláštní záznam po vzoru vojenského listu, byl vypracován jejich organizační a služební řád, zabaveny zbraně, střelivo, vysílačky a další materiál. Konkrétní údaje o spolupráci mnohých důstojníků a vojáků na Slovensku s emigrací, jejíž cílem bylo obnovení samostatného slovenského státu, obsahují mnohé dokumenty uložené ve VHA Praha, především ve fondech Státní tajemník v MNO a v Politickém kabinetu MNO. S mnohými slovenskými důstojníky udržoval kontakty především bývalý náčelník štábu Hašíkova MNO pplk. dr. J. Pačan (VHA Praha, fond VKPR, č.j. 256). Případy prokázané protistátní činností mnohých důstojníků a rotmistrů jednotek dislokovaných na Slovensku (4. VO) v předcházejícím období jsou uváděny v celé řadě archivních pramenů, uložených ve VHA Praha. Mimo jiných se jedná např. o *Zvláštní přehled zpráv o situaci na Slovensku pro prezidenta republiky* z poloviny roku 1946. Část o situaci v důstojnickém sboru má 21 stran. Příloha obsahuje řadu letáků a protistátních materiálů, které byly rozšiřovány v armádě na Slovensku. (VHA Praha, fond VKPR, č.j. 256). Obdobné poznatky obsahuje i dokument *Situace na Slovensku* v souvislosti s procesem s J. Tisem z 29. 5. 1947. (VHA Praha, fond PK MNO, č.j. 12 284, 1947).

⁴⁶Archiv Parlamentu ČR, Zápis ze společné schůze branného a bezpečnostního výboru ÚNS dne 22. 10. 1947. V rozpravě k situaci na Slovensku uvedl poslanec za DS pplk. M. Polák, že vzhledem k účasti určitého počtu důstojníků na protistátní činnosti nelze odsoudit celou armádu. Vyjádřil i stanovisko DS – každého, komu je prokázána protistátní činnost, přísně potrestat.

⁴⁷KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, Mladá fronta, Praha 1993, s. 85 – 95.

⁴⁸SÚA Praha, fond A ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 1, a.j. 19.

⁴⁹VHA Praha, fond Stát. taj. v MNO, č.j. 11248. Do funkce předsedy komise byl jmenován gen. J. Nosko, vyměněni byli i ostatní členové komise.

⁵⁰VHA Praha, fond PK MNO, č.j. 11 004, Celková zpráva o průběhu přijímacího řízení komise pro přijímání důstojníků slovenské národnosti. Od 27. 11. 1947 do 30. 4. 1948 bylo novou prověřovací komisí přezkoumáno 451 případů.

Na podzim roku 1947 probíhala také reorganizace armády na základě plánu, který zpracovalo ministerstvo národní obrany a schválila vláda republiky. Její součástí byly i personální změny na významných velitelských místech. Ke všem návrhům se vyjadřovalo 5. oddělení HŠ. Podle vyjádření gen.L.Svobody probíhala jednání vždy za osobní účasti B. Reicina a až na výjimky byly realizovány jeho návrhy. V této souvislosti byli ještě v listopadu 1947 svých funkcí zproštěni mimo jiné gen. P. Kuna – velitel V. armádního sboru v Trenčíně a plk. J. Černek – velitel 9. pěší divize v Nitře. Na oba byla navíc podána v souvislosti s probíhajícím procesem proti gen. F. Čatlošovi trestní oznámení za jejich činnost na východní frontě.⁵¹ Současně ministr národní obrany zamítl všechny žádosti důstojníků, účastníků odboje, starších padesáti pěti let o jejich ponechání v aktivní službě. Jako důvod uváděl nutnost omlazení velitelského sboru a jejich špatný zdravotní stav.⁵² Na významná místa v armádě zároveň nastoupili první absolventi sovětských vojenských akademií.⁵³

Všechna výše uvedená opatření MNO přispěla k eliminování a zastrašení té části důstojnického sboru na Slovensku, která dávala najevo svůj nesouhlas se stávajícím vývojem v armádě a ve společnosti.

Vývoj situace v Československu na podzim roku 1947 směřoval jednoznačně k rozhodujícímu střetu mezi KSČ a ostatními politickými stranami o politickou moc. V této době ještě převážnou část velitelského sboru armády tvořili důstojníci, kteří sloužili již v období první republiky a nepatřili k členům nebo sympatizujícím s politikou KSČ. Přesto se komunistické straně podařilo dosáhnout stavu, kdy armáda zůstala mimo politické dění a nijak nezasáhla do vývoje situace ve společnosti.

V přípravách komunistické strany na převzetí politické moci hrály důležitou úlohu také bezpečnostní složky ministerstva vnitra, které úzce spolupracovaly s vojenským obranným zpravodajstvím. Tuto spolupráci usnadňovala i skutečnost, že rozhodující místa v odboru pro politické zpravodajství i v SNB obsazovalo komunistické vedení MV v letech 1945 – 1947 armádními důstojníky, převážně členy KSČ.

Ministr vnitra V. Nosek vydal 31. října 1947 nařízení, jež jednoznačně směřovalo ke kumulaci pravomocí bezpečnostních složek MV do rukou vedení odboru pro politické zpravodajství a StB. Údajně vzhledem k nutnosti jednotného řízení byla z odborů Va, Vb a VII. zřízena **Skupina bezpečnosti**. Jejím velitelem se stal dosavadní šéf odboru pro politické zpravodajství MV plk. gšt. František Janda.⁵⁴

Již ve svém prvním výnosu po ustavení Skupiny bezpečnosti ministerstvo vnitra tvrdě kritizovalo Státní bezpečnost za liknavý postup při postihování protistátní činnosti. Dokument obsahuje i konstatování, že za spiknutí na Slovensku nese hlavní vinu StB, protože nevyvíjela potřebnou činnost.⁵⁵ Tento i následující výnosy adresovalo MV vedle úřadoven StB také expoziturám SNB v Praze, v Brně, v Ostravě a v Bratislavě a také všem úřadovněm kriminální policie. Za pobuřování, šíření nepravdivých zpráv popřípadě za porušování zákona na ochranu republiky z 19. 3. 1923 označovalo ministerstvo vnitra kritiku jednání ústavních činitelů, úřadů nebo orgánů, kritiku hospodářského vývoje, pochybnosti o plnění dvouletky nebo vyjádření pochybností o výhodnosti spolupráce s SSSR, ale i jiné skutečnosti. Na občany, kteří se dopustili těchto „trestných činů“, se vztahovalo nařízení výnosu: „*Budtež vykonány domovní prohlídky tak, jako by šlo o nejtěžší zločiny proti státu . A dále ...je předpoklad, že se najdou i jiné věci pro které bude možno šířitele nepravdivých zpráv citelně potrestat*“.⁵⁶

⁵¹VHA Praha, fond MNO HŠ, 4.odd., č.j. 10 652 Dův./1947.

⁵²Tamtéž, č.j.1059 z 24. října 1947.

⁵³Tamtéž, č.j. 8795/1947, na funkee bylo zařazeno 15 absolventů akademie K. J. Vorošilova.

⁵⁴AMV ČR Praha, fond 304 – 47 – 3, Nařízení MV č.j. 2282/47 kab. Odbor Va – veřejná bezpečnost do té doby pracoval ve složení: Va/1 – studijní odd. SNB; Va/2 – organizace správy NB; Va/3 – hlavní velitelství SNB; Va/4 – kriminální ústředna; Va/5 – velitelství letectva SNB. Odbor Vb – administrativní policie měl následující oddělení: Vb/1 – spolky, shromáždění, licence; Vb/2 – trestní věci, zbraně, třaskaviny; Vb/3 – věci cizinecké evidence.

⁵⁵AMV ČR Praha, fond 310 – 25 – 10, Výnos MV č.j. VII – C – 15.038/Taj. 1947.

⁵⁶Tamtéž.

Podobné úkoly vůči příslušníkům armády v českých zemích i na Slovensku plnilo OBZ. Důstojníci OBZ pečlivě sledovali a vyhodnocovali informace zveřejněné v denním tisku. V tomto směru úzce spolupracovali s osvětovou službou, která rovněž sledovala jakékoliv informace o armádě, jež se objevily v denním tisku. Kritiku činnosti OBZ nebo jiných problémů, které vznikaly v každodenním životě armády, hodnotili její příslušníci jako vyvolávání nedůvěry v armádu. V mnoha případech došlo i k zatčení a vyšetřování těch, kteří kritizovali konkrétní pochybení OBZ nebo osvětové služby. B. Reicin požadoval dokonce postih vládních a ústavních činitelů, kteří otevřeně činnost této složky kritizovali. Souhrnné informace o armádě, které zpracovávalo 5. oddělení HŠ, svědčí o tom, že OBZ mělo podrobné informace o dění v armádě i o postojích a názorech důstojníků a rotmistřů. Zároveň je pravděpodobné, že ne všechny informace, které mělo OBZ k dispozici, byly ve zprávách zahrnuty.

Při získávání podrobných informací o situaci v armádě na Slovensku centrála OBZ úzce spolupracovala s oblastní správou OBZ 4. vojenské oblasti v čele s P. Marcellym přesto, že jí příliš nedůvěřovala. Sám B. Reicin, jak již bylo uvedeno, neměl kladný vztah ke generálům a důstojníkům slovenské národnosti, kteří kdykoliv v průběhu války sloužili v řadách armády Slovenské republiky na východní frontě včetně těch, jež dobrovolně přešli na stranu Rudé armády a poté bojovali v řadách čs. vojenských jednotek v SSSR. V tomto smyslu ovlivňoval i své podřízené. Za málo spolehlivé považovalo vedení OBZ také většinu příslušníků OBZ 4. vojenské oblasti, včetně P. Marcellyho.⁵⁷ Proto Hlavní správa OBZ realizovala na území Slovenska různé akce týkající se důstojníků slovenské národnosti i bez jejího vědomí.

Od září 1947 zaměřila pražská centrála OBZ své úsilí na realizaci celostátně platné Směrnice pro vedení státně nespolehlivých osob, kterou vydala dne 11. srpna 1947. K seznamům důstojníků a generálů na významných funkcích (do velitele praporu včetně) a jejich charakteristikám, na jejichž zpracování pro ÚV KSČ se podíleli příslušníci OBZ v průběhu roku 1946 a v první polovině roku 1947, přibýly další.⁵⁸ Do února 1948 mělo tak OBZ k dispozici i seznamy generálů, důstojníků a rotmistřů, které považovalo za státně nespolehlivé, včetně tajného označení jejich spisů. To umožňovalo jejich rychlou identifikaci a izolaci v případě potřeby. Navíc ministerstvo národní obrany realizovalo na přelomu let 1947 – 1948 plánovaná opatření, v jejichž důsledku byla převážná většina rozhodujících funkcionářů armády (velitelé vojenských oblastí, někteří velitelé armádních sborů a divizí i další) mimo svá velitelství. V Praze se konal od 3. 12. 1947 do 28. 2. 1948 kurz pro vyšší velitele. Fakticky to znamenalo, že se uvedení velitelé nacházeli na jednom místě v Praze, což vytvářelo příznivé podmínky pro to, aby mohli být v krajním případě i internováni a nemohli rozhodovat o použití útvarů a jednotek jimž veleli.⁵⁹ Pomocí rozsáhlých agenturních sítí a využíváním odposlechu telefonních linek získávalo vojenské obranné zpravodajství důležité informace, které většinou předávalo vedení KSČ. Bez vědomí náčelníka HŠ gen. B. Bočka instalovalo a využívalo OBZ odposlechu dokonce i v budově hlavního štábu MNO.⁶⁰

Z OBZ se tak postupně stala pro většinu řadových důstojníků, rotmistřů a vojáků obávaná instituce, jejíž působení bylo zahaleno rouškou tajemství. Naopak důstojníci, členové KSČ a s nimi sympatizující v něm viděli svoji oporu a záštitu.

Vojenské obranné zpravodajství se významnou měrou podílelo na přípravách komunistické strany k převzetí politické moci v únoru roku 1948. Jeho působení v armádě i mimo ni při-

⁵⁷VHA Praha, fond 100/52, sv.36, a.j. 256, Zpráva pplk.Karla Vaše pro ústředí KSČ z 20.3.1947.

⁵⁸AMV ČR Praha, fond 302 – 540 – 3, č.j. 1825/taj. – C – hl. št. 5. odd.

⁵⁹VHA Praha, fond MNO, Stát. taj., č.j. 11 259. Kurzu se mimo jiných účastníci – ministr národní obrany, náčelník hlavního štábu, přednosta VKPR, velitelé vojenských oblastí, velitelé I., III., a V. armádního sboru. Celkem se kurzu zúčastnilo 32 frekventantů.

⁶⁰Podle hlášení gen. Bureše ministři národní obrany gen. A. Čepičkovi z 13.3.1951 mělo OBZ od roku 1945 a po únoru 1948 HIS (Hlavní informační správa MNO) v budově hlavního štábu odposlechovou místnost, kterou využívalo bez vědomí ministra i náčelníka HŠ k odposlechu všech telefonních linek. Tyto informace potvrdil i velitel spojovací rotty MNO mjr.Malásek, který spolupracoval s B.Reicinem od roku 1945. VHA Praha, fond 100/52, sv. 32, a.j. 217.

spělo k tomu, že převzetí moci KSČ proběhlo pokojnou cestou a vedení komunistické strany nebylo nuceno využít všech prostředků jimiž disponovalo. Význam OBZ pro KSČ spočíval především v tom, že v průběhu let 1945 – 1948 shromažďovalo, analyzovalo a využívalo obsah dokumentů německých okupačních úřadů, protektorátní správy i úřadů bývalé Slovenské republiky. K důležitým zdrojům informací patřily i archívy gestapa, Abwehru a Hlavního říšského bezpečnostního úřadu v Berlíně. Mnohé z dokumentů předala OBZ sovětská NKVD. To se týkalo mimo jiné i výslechových protokolů slovenských důstojníků a vojáků, jež byli zajati nebo zatčeni a vyslýcháni gestapem do léta roku 1945. Uvedené informace dále OBZ doplňovalo výsledky kolaborantů a zrádců.

Oficiálně byly tyto informace využívány k očistě veřejného života. Ve skutečnosti přístup k nim umožňoval komunistické straně v celostátním měřítku ovlivňovat personální obsazení významných míst v bezpečnostním aparátě, v armádě, v národních výborech, v hospodářské sféře i jinde. Využívání mnohdy neprokázaných kompromitujících údajů vůči generálům a důstojníkům slovenské národnosti při projednávání jejich povýšení nebo jmenování do určitých funkcí v armádě ze strany OBZ a ministerstva vnitra jsou typickým příkladem tohoto postupu. Přitom až chorobné utajování jakýchkoliv informací o působení OBZ v armádě, charakteristické pro sovětský systém, umožňovalo používat této složce téměř jakýchkoliv metod a prostředků a zároveň znemožňovalo jejich odhalení, popřípadě sjednání nápravy.⁶¹

Oproti ostatním kategoriím důstojníků zůstala složka OBZ po únoru 1948 v podstatě nedotčena probíhajícími čistkami. Naopak sehrála důležitou úlohu při jejich uskutečňování. Kartotéky a seznamy nespolehlivých generálů, důstojníků a rotmistřů jimiž OBZ disponovalo, byly využity okamžitě po převzetí moci komunistickou stranou k odstranění z jejího pohledu „reakčních“ živlů z armády. Mezi prvními propuštěnými na základě podkladů OBZ ještě v únoru 1948 byli i generálové slovenské národnosti J. M. Kristín, J. Ambruš, S. Korbel, V. Danielovič a J. Marko a desítky dalších důstojníků.⁶²

Perzekuci se nevyhnuli ani ti důstojníci, kteří odešli z armády v letech 1945 – 1948. Podle nařízení HS OBZ byli sledováni všichni generálové a důstojníci, kteří opustili armádu v poválečném období a to z jakéhokoliv důvodu. Sledování, včetně kontroly korespondence realizovali příslušníci OBZ vojenských oblastí, kde měli propuštění důstojníci trvalé bydliště ve spolupráci ze Státní bezpečnosti.⁶³ Od ledna 1949 připravovali příslušníci OBZ také seznamy propuštěných generálů a důstojníků s návrhy na zařazení do táborů nucených prací.⁶⁴ Současně však s vědomím OBZ a mnohdy i v souladu s jeho zájmy odešla do zahraničí řada známých generálů a důstojníků. Mezi nimi například i generálové A. Hasal, A. Liška, F. Moravec a M. Ferjenčík.⁶⁵

Tvrdou perzekuci demokratických generálů a důstojníků nejen slovenské národnosti po únoru 1948 pokračovalo tak OBZ v činnosti, která se v letech 1945 – 1948 stala důležitou součástí úsilí KSČ o uchopení moci. Základní rozdíl spočíval pouze v tom, že cílem jeho působení bylo upevnění totalitní moci KSČ bez ohledu na osobní tragédie nevinných obětí rozpoutaných perzekucí.

⁶¹ Vedle archívních pramenů přináší svědectví o praktikách, které používalo OBZ a ostatní bezpečnostní složky také řada publikací jež byly napsány a zveřejněny v zahraničí po únoru 1948 a od listopadu 1989 jsou předkládány i veřejnosti. K nim můžeme zařadit například práce: DRTINA, P.: Československo, můj osud. Melantrich 1991. HEJL, V.: Zpráva o organizovaném násilí. Univerzum, Praha 1990. MORAVEC, F.: Špión, jemuž nevěřili. Rozmluvy, Praha 1990. TIGRID, P.: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu. Praha 1990. RIPKA, H.: Únorová tragédie. Atlantis, Brno 1995. JOSTEN, J.: Československo žaluje. Naše vojsko, Praha 1993, ale i KAPLAN, K.: Nekrvavá revoluce. Mladá fronta, Praha 1993.

⁶² AMV ČR Praha, fond 302 – 289 – 3, 1948, Očista armády, s. 185.

⁶³ Tamtéž, fond 302 – 291 – 1, Přehled sledovaných generálů, s. 2, Propuštění důstojníci – pátrání, s. 13.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž, dokument – Důstojníci, kteří byli propuštěni z armády, uprchli do zahraničí a pracují ve službách cizích agentur nebo slouží v armádách, s. 68. Odbor pro politické zpravodajství ministerstva vnitra informoval v předstihu o přípravě útěku gen. Hasala a Ferjenčíka v červnu 1948, B. Reicin zakázal provést opatření k zabránění jejich útěku aby nebyl prozrazen zdroj informací o jejich útěku. VHA Praha, fond 100/52, sv. 33, a. j. 234.

F. HANZLÍK: DAS KOMMANDOKORBS DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEE IN DER SOWAKEI ALS OBJEKT DER INTERESSE DES ABWEHRNACHRICHTENDIENSTES IN JAHREN 1945 – 1948

In dieser Studie beschäftigt sich der Autor mit Problematik der Wirkung des Abwehmnachrichtendienstes gegenüber dem slowakischen Teil des Offizierkorbs der Tschechoslowakischen Armee in Jahren 1945 – 1948.

Der Einleitungsteil beschäftigt sich mit Zusammenhängen der Entstehung der Abwehmnachrichtendienstes. Als selbstständige Einheit entstand der Abwehmnachrichtendienst im Jänner 1945 beim I. tschs. Armeekorbs in Sowjetunion aus Initiative der sowjetischen Führung. Mitglieder des Abwehmnachrichtendienstes wurden auch zu Kaderoffizieren NKVD, die aus Volyña oder Karpato-Ukraine kamen. Auf dieser Weise sicherte die sowjetische Führung ihren Einfluß in Tschechoslowakischen militärischen Einheiten, die im Rahmen des I. Armeekorbs in Sowjetunion geformt wurden. Die Organisationsstruktur und Arbeitsmethoden des Abwehmnachrichtendienstes gingen aus den in der Roten Armee geltenden Vorschriften. Der Abwehmnachrichtendienst von seiner Entstehung wurde zur Domäne der Kommunisten. Mehrheit seiner Mitglieder wirkte früher als Bildungs- und Kulturoffiziere.

Mit Wirkung der Mitglieder des Abwehmnachrichtendienstes trafen sich vom Januar 1945 die Soldaten und Offiziere slowakischer Nationalität und auch die Zivilisten auf befreitem Gebiet. Der Abwehmnachrichtendienst beteiligte sich an Deportationen slowakischer Offiziere, Soldaten auch der Bürger in die sowjetischen Gefangenenlager in Polen und später in Sowjetunion. Die Mehrheit verging sich an nichts und niemandem.

Der Abwehmnachrichtendienst beteiligte sich auch an Annahme der Offiziere aufgrund Kriterien, die im Mai 1945 von der Regierung angenommenen Verordnungen und später aufgrund Verordnungen nach dem Gesetz Nr. 72 vom März 1946. Die Führung des Abwehmnachrichtendienstes mit dem Fridrich Reicin auf der Spitze äußerte keine positive Beziehung zur slowakischen Offizieren und Soldaten. Sie redete nicht direkt in die Kompetenz der Annahmekommission mit, aber sie setzte sich gegen Annahmen, Beförderungen oder Nennungen der slowakischen Offiziere in wichtige Funktionen entgegen. Dazu nutzte sie kompromittierende Materialien, die von verschiedenen Archivquellen und Verhörern der Kollaborateure und Verräter erworben wurden. Einige kompromittierende Materialien wurden mit Absicht durchkonstruiert.

Trotzdem, daß die Fälle ungesetzlicher Wirkung waren dem Präsidenten E. Beneš bekannt wurde die Situation bis Februar 1948 nicht gelöst. Der Abwehmnachrichtendienst beteiligte sich daran, daß es sich in dieser Zeit nicht gelang die notwendige Anzahl der slowakischen Anwärter für den Militärdienst zu erwerben.

Der Abwehmnachrichtendienst beobachtete sorgfältig auch die Lageentwicklung der Gesellschaft und der Armee in der Slowakei. In Zusammenarbeit mit Ortsbehörde des Abwehmnachrichtendienst 4. verarbeitete durchlaufend die Meldungen über Entwicklung der Situation in der Slowakei. Inhalt vielen zeigt, daß Probleme, die im Offizierkorbs vorkamen, wurden beabsichtigt gestärkt, und die Führung bemühte sich die Offiziere abzuschaffen, die nicht auf den Positionen der Kommunistischen Partei standen und die zweifelten an der Richtigkeit unserer Zusammenarbeit mit der Sowjetunion.

Wirkung des Abwehmnachrichtendienstes gegen den slowakischen Teil des Offizierkorbs erreichte im Herbst 1947 ihren Höhepunkt. Der Abwehmnachrichtendienst beteiligte sich an einem „staatsfeindlichen Komplott“ in der Slowakei. Die Konsequenz war die Überprüfung eines großen Teils der slowakischen Offiziere und viele mußten die Armee verlassen.

Die Tätigkeit des Abwehmnachrichtendienstes wurde in der Zeit des Höhepunktes der politischen Krise am Anfang des Jahres 1948 intensiver. In dieser Zeit arbeitete er eng mit dem Ortsbehörde in Bratislava mit, trotz Mißtrauer der prager Zentrale zu den slowakischen Mitglieder des Abwehmnachrichtendienstes. Der slowakische Teil des Offizierkorbs wurde in Jahren 1945 – 1947 zum Gegenstand eines intensiveren Interesses des Abwehmnachrichtendienstes von Reicin. Der Inhalt der Archivquellen bezeugt, daß dieser Bestandteil des Abwehmnachrichtendienstes schon während des Jahres 1947 bereitete Persekutionen „unzuverlässigen“ slowakischen und tschechischen Offiziere. Diese Persekutionen fingen schon am 25. Februar, gleich nach Machtübernahme durch die Kommunistische Partei.

Der Abwehmnachrichtendienst trug bedeutungsvoll zum Sieg der Kommunisten im Februar 1948 und zur Festigung eines totalitären Systems in folgender Zeit.

Organizační struktura OBZ, platná od 1. ledna 1946

Archiv MV 302 – 540 – 3

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY

TAJNÉ

Hlavní správa OBZ

Příloha k č.j. 9892 – VI.org.taj.zprav.45

 O r g a n i z a c e O B Z o b l a s t í .

náčelník oblastní správy OBZ

zástupce

právník

hospodář

1. oddělení	2. oddělení	3. oddělení	4. oddělení	5. oddělení
/všeobecné/	/pátrací/	/ochrana obrana/	/organizace výcvik osobní/	/průmysl/
voj oblast 1. – 4.	voj oblast 1. – 4.	voj oblast 1. – 4.	voj oblast 1. – 4.	voj oblast 1. – 4.
PŘEDNOSTA	PŘEDNOSTA	PŘEDNOSTA	PŘEDNOSTA	PŘEDNOSTA
-----	-----	-----	-----	-----
referáty č.	referáty č.	referáty č.	referáty č.	referáty č.
=====	=====	=====	=====	=====
1 A	2 A	3 A	4 A	5 A
1 B	2 B	3 B	4 B	5 B
1 C	2 C	3 C	4 C	5 C
1 D	2 D		4 D	5 D
	2 E			

Přednosta oddělení a referenti mohou být pověřeni vedením několika referátů.

Archiv MV 302 – 540 – 1

MNO – HS OBZ

č.j. 837/Taj. 4 hl.št. 5.odd.

Organizační činnost OBZ oblastí – struktura od 1. ledna 1946

- Referát: 1 A – všeobecný
 1 B – politické zpravodajství
 1 C – parašutisté a partyzáni
 1 D – podzemní hnutí – podezřelé osoby
- 2 A – Německo, Rakousko
 2 B – Maďarsko, Polsko, Jihovýchod
 2 C – Anglie, Amerika, Západní státy
 2 D – zpravodajská ochrana hranic
 2 E – sledování osob /propuštění důst./
- 3 A – ochrana armády /utajení, předpisy/
 3 B – ochrana armády – agenturní síť
 3 C – ochrana štábu
- 4 A – organizace a mobilizace
 4 B – osobní záležitosti /evidence agentů, důvěrníků,
 osobní spisy důst. OBZ/
 4 C – výcvik, předpisy, překlady,
 školení zpravodajských orgánů
 4 D – pomocný referát, fotochemické dílny atd.
- 5 A – ochrana průmyslu
 5 B – ochrany dopravy
 5 C – ochrana vynálezů a vědecké práce
 5 D – ochrana a obrana armády v týlu